

Владимир Пиштало

ТРИ ПРОЗОРА

(Писмо Андрићу)

Место голо. Суво и чемерно, без лепошће, без радосћии, без наде на радосћии без права на наду... А све што ипак никне и роди се, људи жигошу и савију и погну толико да би га, кад би могли, побрили дружим крајем у земљу, само да га враише у безобличје и шаму из које се отило. А вама се чинило да у том вашем свету нема не само хлеба него ни мира и достојанства за све. Чинило вам се да нема ни радосћии ни новине, да је нада лаж а ушеха – увреда. Кућица у којој сте живели била је покуњена, сиротињски грађена, обојена невеселом и посном бојом. У авлији је цвала мисира, то скромно цвеће без мириса и лепоте. Ви сте је мирисали. Били сте сиромаш, Босанац и дете. Побећи! Побећи! Како да се млад човек напије сунца на месту где се слана у неким авлијама цео дан не топи и где неке улице сунце никад не обасја до дна. Како да душа одгурне брда која окружују касабу? Где да пронађе прозоре неко коме утроба гори за лепотом?

I

Панорама

Панорама је била дрвено турбе са петнаест седишта и дурбинским отворима, окренутим унутра... Механизам се окретао уз лаку шкрипу налик на музику сфера. У касабии видик је био скучен. Под утицајем бескрајних видила у панорами, ваша душа се први пут прелила преко високих брда, која су стеснила касабу.

Програм се мењао једном недељно. Састојао се од петнаестак слика једне земље или великог града. Једном је то био Лисабон, са нечим буј-

ним, луцкастим и понесеним у архитектури палата и црква. Следеће недеље смењивао га је Рио де Жанеиро. То име је за вас било као ракета што прсне у дванаест разнобојних ваљаних капи... Рио де Жанеиро.

У време кад сте их ви заволели, панораме су већ биле застареле у већим градовима Аустроугарске монархије. Покушали су са Сарајевом као заосталим и забаченим местом у ком можда има још наивних гледалаца.

Значи ли то да сте у моментима своје демодиране среће ви били преварени?

– Не! – одговорали сте одлучно. – Напротив, ја сам њен дужник и остаћу то до века... Јер, у ствари, све што је потребно за ту игру давао сам ја од себе и вадио из себе.

Мислим да сте, као и Емил Сиоран, рано схватили да су стваралачки мотиви наивни и да почивају на нашој спремности да побркамо слику и ствар. Цео живот сте остали лојални анахроним и провинциским узбуђењима.

Панорама је за вас била инструмент рекреације света, као за Бруна Шульца паноптикум. Ваша љубав била је слична љубави наредних генерација према филму. Панорама вам није приказивала само градове, палате и паркове, него и људе. Ти људи су настављали да се крећу и говоре увече под вашим затвореним капцима. Негде у тајанственом Рију, парком су шетали елегантни муж и жена. Њихова девојчица, Маргарита, изгледала је као мала срећа у великој срећи таквог постојања. Вама, који сте се стидели свог сиромаштва, изгледало је да Маргарита и њени имају све што им је потребно.

– Да – признали сте је. – Увек сам мислио о том, о таквом живоћу и таквим људима, и мислећи о себи и својима увек сам жалио што нисмо такви и размишљао како бисмо то могли постати.

Панорама је у вама пробудила страсно и гордо дивљење према лепоти света и целоживотну љубав за путовања и даљине.

Први прозор је био отворен!

II

Циркус

У арену су кликћући улетела два кловна. На набељеним лицима сијале су умне и тужне очи. (Кад је први пут видео клонове, Федерико Фелини није знао да ли су духови или животиње.) Кловнови су се претворили у живе точкове и вртели се по сцени. Уследили су вратоломни замаси артиста на трапезу. Жене у публици су гурале песнице у уста

да спрече крик. Затим су, припијени један уз другог, три коња *појурила бацајући коњицама стиругошину*. Сјајна жена је стала јахачу на рамена. Јахач се полако дигао и стајао на коњу док се жена усправила на њему. Остали су тако на средњем од три галопирајућа коња, *херојски јахач са победничким изразом лица, а на његовим раменима усјравна и снажна жена*.

У кругу рефлектора појавио се циркуски Зевс, у јахаћем оделу, са цилиндром. Зевс је махнуо бичем и најавио играчицу из Мађарске по имену Етелка... Тада, када је Етелка стала на жицу, и по њој *прешла са једног краја широког видика на други*, сав свет је постао танак мост над безданом.

У циркусу – као и у случају панораме – видик је био бескрајан.

Етелкин лак и безбрижан осмејак, осмех постигнућа без напора, за Вас је био веће чудо од самог чуда.

Латинска реч *sacer* – првобитно је значила не толико *свето* колико, *неовдашње*, оно што нам долази из друге сфере, из које потичу болести и лекови. Без познавања страних речи, Ви сте душом осетили да је то у шта гледате *sacer*.

– Изгледало ми је да чуду и лепоти нема краја, да ти људи све могу и остварују све што замисле... *Окрнули су леђа оном што се шамо на њољу зове живој, али само због савршенијег и лепшег живој. Срећни су.*

У публици сте препознавали лица својих суграђана и питали сте откуд они ту? Много касније, њихове тривијалне физиономије и банални животи одредиће ваше дело. Тада сте, међутим, актом веселог издајства заборавили на њих. Сместа сте и без жаљења дезертирали у тај *sacer* – свет. Јер –

... преда мном се као свето, шарено и немирно плаћно развијао неки живој какав нисам могао слушати да постоји а који сам... несвесно одавно очекивао...

Кад су се светла упалила, Ви сте се држали за седиште и нисте хтели назад.

– То је што! То је што! – говорила је ваша душа.

И други прозор је био отворен!

III

Књига

Хернан Кортес је објаснио Монтезумином амбасадору да пати од болести срца коју јединио злато може излечити. И Ви сте у детињству патили од болести срца. Болест су могле излечити само књиге.

У сиромашким становима ваших вршњака није било књига. Неки домишљати школски друг, писао је издавачима да му пошаљу каталоге са описима нових издања. После је те каталоге као приватни библиотекар, за неколико новчића, издавао друговима.

Ту сам први пут чуо за имена Сервантеса, Валшера Скоша, Жил Верна, видео слику Дон Кихота...

У излогу књижаре *Синденичка и Друг*, у центру Сарајева, била су изложена новија бечка и минхенска издања. То није био обичан градски излог. Било је то сазвежђе иза стакла. У књигама су биле све приче и сви видици. Знали сте да ћете међу тим корицама наћи и градове из панораме и играчице из циркуса. Сатима сте стајали пред тим излогом. Машта Вам је ломила кости. Читали сте књиге у мислима и заљубљивали се у нагађања.

Тек у петнаестој години Ви сте сакупили кауцију за локалну књижару-библиотеку. Ушли сте у тај простор као да идете пред неки суд који ће вас питати тешке ствари. Свака прича је била порука Вама лично. Постајали сте оно што читате. Али никад нисте заборавили како је не имати и бити одвојен зидом од лепоте. И сав новац од Нобелове награде оставили сте босанским библиотекама. Нисте заборавили да сте тек у књигама нашли неопходну храну машти коју вам ни породица ни друштво нису могли обезбедити...

Отиснули сте се на жуђени океан и запловили њиме

Жедно, жудно и неразумно...

А у томе што сте читали мешали су се Брегалница и Прудон, Барон Монте Кристо, Свети Францис и Витмен, Макар Чудра, Ибзен и народне приче...

Треће чудо је садржало у себи претходна два. Читајући, стекли сте способност да затворите очи и да се слике из панораме, уз музику сфера, окрећу унутра и да лаки осмех уметнице на трапезу осветли Ваш унутрашњи хоризонт.

Болест срца је била залечена.

Трећи прозор је био отворен.